

FRIEDRICH NIETZSCHE: PET PREDGOVORA ZA PET NENAPISANIH KNJIGA¹

IVANA ĐURIĆ
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
dijetefilozofije@gmail.com

Knjižicu s pet predgovora Nietzsche uručuje svojoj simpatiji Cosimi Wagner uoči Božića 1872. godine, potaknut njihovim usmenim i pismenim razgovorima, kako to u posveti i sâm navodi. Budući da je u vrijeme pisanja imao tek 28 godina, tekstovi pripadaju njegovoj ranoj fazi stvaralaštva, no u njima se ogleda zrelost i stanovita dovršenost nekih od njegovih najdubljih filozofijskih uvida o istini, slavi, ponosu, volji za znanjem, ropstvu, slobodi, Grcima, državi, kulturi i obrazovanju, koji odlikuju njegova kasnija djela. Tekstovi, od kojih su dva („Grčka država” i „Homerovo nadmetanje”) ovim izdanjem prvi put prevedeni na hrvatski jezik, inicijalno su zamišljeni kao predgovori za knjige, ali svojim sadržajem predstavljaju zaokružene cjeline koje zaslužuju da ih se samostalno iščitava i razumije.

Prvi predgovor, naslovljen *O pathosu istine*, izgradio je kao spomenik i svjedočanstvo ponosu kakav je samo mogao imati jedan Heraklit, glasoviti efeški mislitelj koji je činom prikazanja svojih rukopisa u Artemidinu hramu odbacio posvećenje u misterije koje mu obiteljskim naslijeđem pripada. Jak pojedinac ne želi *primiti* istinu izvana, on ju hoće *stvarati*, i to čini tako da svojom stvaralačkom rukom zahvaća u budućnost pa sve ono što jest, kao i ono što je bilo, postaje mu sredstvo – čekić.

„Najsmionije vitezze među tim slavohlepnima, koji vjeruju da će svoj grb naći obješen na nekom sazviježđu, mora se tražiti kod *filozofa*. Njihovo djelovanje ne upućuje ih na neku ‘publiku’, na pobuđivanje masa i kličući pljesak suvremenika; njihovoj biti pripada da se usamljeno vuku po ulici. Njihova je darovitost najrjeđa i u izvjesnom pogledu najneprirodnija u prirodi, usto čak isključujuća i neprijateljska prema istovrsnim darovitostima. Zid njihove samodostatnosti mora biti dijamantan ako ne treba biti razoren i slomljen, jer protiv njega je sve pokrenuto, i čovjek i priroda.” (str. 17)

¹ Nietzsche, Friedrich, *Pet predgovora za pet nenapisanih knjiga*, prev. Kristijan Gradečak, Jesenski i Turk, Zagreb, 2020.

Čovjek s gađenjem promatra rušenje stabala, odrone planina i sa sjetom otpračuje Silvestarsku noć, a u tom duhu, i častohlepna kultura smatra da ono što je jednom čovjekovo svjetlo iznjedrilo na svijet ne smije biti uskraćeno nijednom potomstvu. Ono što je bilo, mora ostati vječno kako bi moglo „razmnažati pojam čovjeka”, kao da velika postignuća poput lanca povezuju ljude kroz tisućljeća i govore „što je veliko za tebe, veliko je i za mene”. U temelju konzerviranja čovječjih dostignuća leži strah od zaborava od kojeg pate oni koji nisu u stanju stvarati poradi stvaranja samog, o čemu Nietzsche detaljnije govori u svojem djelu *O koristi i šteti historije za život*. Nasuprot tomu, ponos filozofa tjera ga da vjeruje kako će upravo on stići do svog cilja koji nadilazi sadašnjost i ležati na krilima svih vremena, ali slava je nedostatan poticaj za to, s obzirom na to da vodi kroz mozgove kratkovječnih bića prepuštenih nužnostima i drugim niskim pobudama:

„U nekom zabačenom kutu svemira, koji treperi izliven u bezbrojne sunčeve sustave, bilo jednom jedno sazviježđe, na kojemu su pametne životinje iznašle *spoznavanje*. To je bila najnadmenija i najlažnija minuta svjetske povijesti, ali ipak samo jedna minuta. Nakon nekoliko dahova prirode stvrdnulo se sazviježđe, a pametne životinje morale su umrijeti. Bilo je i vrijeme: jer iako su se prsile što su već mnogo spoznale, ipak su naposljetku, na veliko nezadovoljstvo, otkrile da su sve pogrešno spoznale. One su umrle i u umiranju proklele istinu.” (str. 23)

Veliki čovjek, koji prezire druge ljude, prezire zapravo njihovu lijenost, ravnodušnost njihova neznanja i lagodnost spram samih sebe, a istina koja im je na raspolaganju u konačnici vodi u propast. Zato, valja se okrenuti umjetnosti koja hoće život i podržava ga. Filozofi taj pedalj bitka zvanog život ne shvaćaju ozbiljno jer „stvarati znači igrati se”: strijela se odapinje u zvijezde, ali smijeh svjedoči da onaj tko najljepše živi opstanak, ne mari mnogo za njega:

„Važno je o takvim ljudima saznati da su jednom živjeli. [...] Takvi ljudi žive u svojem vlastitom sunčevom sustavu; u njemu ih se mora potražiti.” (str. 19)

Sljedeći predgovor, naslovljen *Misli o budućnosti naših obrazovnih ustanova*, stoji na čelu istoimene knjige koju je Nietzsche posvetio onima koji čitaju pažljivo, sporo, nisu uvučeni u nemir svakodnevnice i ne osjećaju zadovoljstvo u tome da mu se bacaju pod kotače; onima koji vrijednost nečega ne procjenjuju prema utrošenom vremenu – dakle, vrlo malobrojnim. Upozorava one koji od

njega očekuju stroge upute sa suhoparnim satnicama da će ostati kratkih rukava, a onima koji se za vrijeme čitanja još nisu odlučili što misle o pročitanoj, jer tražaju između redaka, poručuje da će na koristan i dostojanstven način dočekati večer. Čitanje bez predumišljaja neophodno je ako se hoće s autorom krenuti na put na čijem kraju cilj samo slutimo, ali časno vjerujući u njega utiremo put onima koji dolaze nakon nas. Drugi je preduvjet gajenje određenog prijezira prema vlastitom obrazovanju, kako se ne bi usudili postaviti ga kao kriterij u susretu s mislima drugog čovjeka. To je boljka modernog čovjeka od koje se valja osloboditi i tako pokazati da se uistinu jest obrazovan. Jedino je tako moguće prepustiti se s povjerenjem mislima autora.

„Dajte se pronaći, vi izdvojeni, u čiji opstanak vjerujem! Vi nesebični, što na sebi trpите patnje propadanja njemačkog duha! Vi spokojni, čije je oko nesposobno žurnim vrebanjem kliziti s jedne površine na drugu! Vi umišljeni, kojima Aristotel upućuje posmrtnu hvalu, da oklijevajući i bez čina idete kroz život, osim tamo gdje za vama vape neka velika čast i neko veliko djelo! Vas pozivam.” (str. 29)

Tim riječima Nietzsche otvara knjigu² u kojoj ocrtava dvije opasne i štetne struje koje su se nadvile nad njemačke obrazovne institucije – težnja za proširenjem obrazovanja u sve šire krugove, s jedne strane, a s druge strane, težnja da ga se smanjuje i slabi u njegovoj kakvoći, podređivanjem državi nauštrb vlastitih zahtjeva. Ipak, smatra da je neminovna pobjeda njihovih suprotnosti, a to su tendencija sužavanja i koncentracije obrazovanja te težnja za jačanjem i samodostatnošću obrazovanja. Pobjeda je izvjesna zato što koncentracija i jačanje odražavaju nužne zakone prirode, a njihove neprijateljske struje mogu utemeljiti samo neku lažnu, neprirodnu kulturu.

U trećem predgovoru, *Grčka država*, Nietzsche iznosi na vidjelo neuoljivu činjenicu da *biti neke kulture pripada ropstvo* – čovjek koji se bori za goli opstanak nikada ne može biti umjetnikom, stoga kultura počiva na plećima ogromne većine koja mora biti u službi manjine. Oni moraju biti podvrgnuti takvoj nuždi kako bi oni „olimpskog roda” mogli biti izmaknuti iz egzistencijske borbe. Tvrdi da za Grke umjetnička proizvodnja nije ništa dostojanstvenija od običnog ruktovorstva, podvrgavanje nuždi opstanka poradi produljivanja vrste slično je pokoravanju umjetničkom nagonu jer je i to vrsta nužnog opstanka koja nadilazi pojedinačno postojanje. Grk se divi ljepoti, ali ne sanjari za time da sâm postane Fidija ili Poliklet jer ostaje svjestan nesavršenosti onog *postajućeg*, kao što je to slučaj s prirodom. Čovjek antike osjeća sram spram svega nužnog,

pa tako i rada, a kultura u svom temelju baštini upravo taj isti sram jer se razvija o trošku većine koja radi preko individualne potrebitosti. Naša civilizacija, koja se ponaša posve ropski, u prednosti je spram Grka za dva pojma: „dostojanstvo čovjeka” i „dostojanstvo rada” – to su pojmovne fantazije, sredstvo utjehe i hrana nagonu da se opstane pod svaku cijenu. Iza njih skriva se rob koji mora prijektivnim imenima označavati svoje odnose kako bi mogao živjeti.

„Nesretnog li vremena u kojem rob treba takve pojmove, u kojem je nadražen razmišljati nad samim sobom. Nesretnih li zavodnika koji su uništili stanje nevinosti roba plodom sa stabla spoznaj!” (str. 33)

Tu se krije izvor bijesa svih revolucionara i njihovih bljedih inačica, liberala, spram umjetnosti i svega klasično-staroga. Njihova pobuna nije krik sućuti i istinske želje za pravednošću, nego krik nemoći pod vlašću neizbježnih zakona koji pojedinca opasuju poput ograde – to je pravi povod za prijezir kulture, veličanje siromaštva duha i uništavanje zahtjeva umjetnosti. U tim mislima nazire se početak filozofema o kršćanskom moralu *ressentimenta* (volja za moć koja prikriva svoju slabost) koji Nietzsche razrađuje u *Genealogiji morala* i *Volji za moć*. Socijalne nevolje došle su zbog razmekšavanja modernog čovjeka, a ako je istina da su Grci propali zbog svojeg ropstva, onda je izvjesno i to da će ova civilizacija propasti zbog *nedostatka* ropstva:

„Tko sad o konfiguraciji društva ne može razmišljati bez sjete, tko je nju naučio poimati kao trajno bolno rađanje odabranih ljudi kulture, u čijoj se službi sve drugo mora potrošiti, njega neće moći prevariti ni onaj lažni sjaj koji su noviji raširili o podrijetlu i značenju države.” (str. 39)

Priroda je okrutna, a osvajači trebaju sebe prepoznati kao instrument namjere volje koja se u njima objavljuje. Razum vidi samo snagu, ali slutnja otkriva duboku istinu života o nužnosti države kao polja žrtve i dužnosti pojedinca. Postoji neka tajnovita veza između grčkog zenita umjetnosti i njihovog jakog političkog nagona koji u svojoj okolini vidi bojno polje. Potiskivanjem rata svih protiv svijju, prisutnog u prirodnom stanju, okreće se njegov učinak prema unutra i tako klijaju svijetleći cvjetovi genija. U poduzimanju svih poteza koji potpuno dokidaju mogućnost da se dogodi rat, Nietzsche vidi opasnost suvremenog doba koje podriva uvjete za nastanak umjetnosti. Tako pojedinci bez uzvišene svijesti o pravoj ulozi države postižu svoje privatne ciljeve, a to je njeno racionalno-financijsko izrabljivanje. Da bi se spriječila mogućnost izbivanja rata,

potrebno je srezati političke nagone, rastočiti monarhijske instinkte i predati ih liberalnom optimizmu koji je po svojoj biti ništa drugo doli učinak *straha od rata*. Država ne bi trebala biti novčarski aparat bogaćenja malobrojnih niti je zaštitna ustanova egoističnih pojedinaca – ona ima uzvišenije određenje, a to je motivirati čovjeka na moralni uzlet. Socijalna zla duguju svoje porijeklo toj svjetonazorskoj promjeni koja pogoduje novčarskoj aristokraciji, a jedno od zala je i propadanje umjetnosti, jedine stvari koja čovjeku može pružiti istinu i smisao. Onaj tko se časno pita o nedostižnosti grčkog savršenstva umjetnosti mora priznati da je rat za državu neophodan koliko i rob za društvo. Unutar tih odnosa valja misliti i o dostojanstvu čovjeka – dostojno čovjeka svjesno je ili nesvjesno biti *sredstvo genija*, bilo svog, bilo tuđeg. Istinska kultura i nije ništa drugo doli čežnja čovjeka da se preporodi kao genij:

„Pravi cilj države, olimpska egzistencija i uvijek obnovljeno rađanje i priprema genija, spram kojega su sve ostalo oruđa, pomoćna sredstva i omogućavanja, ovdje je pronađen pjesničkom intuicijom i premazan grubošću. Platon je vidio kroz strašno opustošenu hermu tadašnjeg državnog života te još i tada opazio nešto božansko u njoj nutрини. Vjerovao je da bi se tu sliku bogova moglo izvaditi i da smrknuta i barbarski razorena vanjska strana ne pripada biti države [...]” (str. 51)

U pretposljednem predgovoru, pod naslovom *Odnos Schopenhauerove filozofije prema njemačkoj kulturi*, Nietzsche izražava žaljenje zbog ugođaja u njemačkom društvu koje je besramno zavidno spram svega velikog i u kojem vlada utrka za „srećom”, vjerojatno pritom misleći na engleske utilitariste. Vrlina intimnog i marljivog uranjanja u ono pojedinačno njemačke znanosti izopačila se u nedostatak, nesposobnost življenja i prijetvorno filistarstvo. Goetheova maksima da oduševljenje potiče povijest sada je pobijena, s obzirom na to da je novi cilj kulturnjaka svoje oduševljenje iskorijeniti tako da se sve pojmi historijski:

„Vi ste budale svih stoljeća! Povijest će vam dati samo ona priznanja kojih ste dostojni! Svijet je u sva vremena bio pun trivijalnosti i ništavnosti: vašoj historijskoj požudi baš se one otkrivaju i upravo samo one. Na tisuće bi vas moglo navaliti na jednu epohu – vi ćete i nakon toga gladovati kao i prije i moći ćete se hvaliti zdravljem iz izglednjelosti, kakvo je svojstveno vašoj vrsti.” (str. 57)

Djelo *O koristi i šteti historije za život* sadrži slične premise: čovjek postaje čovjekom tek tražeći u sebi onaj nehistorijski moment koji mu daje snagu

da ono prošlo upotrijebi za stvaranje životnog jer bez upuštanja u nehistorijsko-vječno, koje čovjeku daje supstancu, čovjek se nikada ne bi odlučio stvarati niti bi znao iskusiti slobodu. S druge strane, oni koji se suviše ugledaju u prošlost nisu u stanju naći inspiraciju u svakodnevnici, pa u procesu oklijevanja da se staro zamijeni novim, paraliziraju i sadašnjost. Čovjek gubi integritet time što postaje obrazovan jer Život hoće stvarati, a moderan njemački život svodi se na nedostatak nagona, imitaciju i slab unutarnji život s obzirom na vanjske pokazatelje znanja. Zdrav čovjek u stanju je preispitati i razoriti prošlost da bi mogao živjeti i prepoznati kada je vrijeme pamćenja, a kada zaborava. Istinski mislitelj povlači se u najusamljeniju pustoš da bi slušao odjek dubina prirode i zvijezda, on smisao svoje filozofije mjeri svojim najsvetijim unutarnjim kutkom. U njemu živi neukrotiva čežnja koja ga hoće preobraziti u *genija* – a to je Schopenhauer, prema Nietzscheu, nesumnjivo i bio.

Posljednji predgovor – *Homerovo nadmetanje* – svojevrsan je *hommage* slici čovjeka kojoj se Nietzsche najviše divio, Grku homerskog doba koji je, ispod svoje surovosti i okrutnosti – strastven, snažan, neopterećen moralom, prirodan, zdrav i lijep. Autora proganja pitanje zašto se grčki svijet toliko oduševljavao slikama borbi iz *Ilijade* i daje jednu imaginaciju koja dočarava ugođaj tih davno minulih vremena:

„Koju zemaljsku egzistenciju zrcale te odvratno-strašne teogonijske priče: život, nad kojim jedino vladaju *djeca noći*, sukob, ljubavna požuda, prijevara, starost i smrt. Zamislimo zrak hesiodovskog spjeva, težak za disanje, još gušći i potamnjeniji i bez svih ublažavanja i čišćenja koja su strujala, od Delfa i od mnogobrojnih sjedišta bogova, nad Heladom: pomiješajmo taj zgusnuti beotijski zrak s mračnom požudnošću Etruščana; tada bi nam takva zbilja *iznudila* svijet mitova, svijet u kojem bi se Uran, Kron i Zeus te borbe Titana morali doimati poput olakšanja, borba je u toj zaparnoj atmosferi spas, spasenje, okrutnost pobjede vrh je životnog kliktaja.” (str. 63)

Poput Heraklita, i Nietzsche zaključuje da su rat i stanje napetosti pokretači života. Čovjek si ne bi trebao utvarati da je on nešto više ili drugo od prirode – ono prirodno i ono ljudsko u čovjeku jedno je te isto. U svojem najplemenitijem vidu, on izražava dvostruki karakter prirode, pa upravo ta dvostrukost podastire plodno tlo za izdanke onog što uobičajeno nazivamo humanitetom. Tragičnost čovječje dvojne prirode lijepo se ogleda na početku Hesiodova spjeva *Poslovi i dani*, gdje stoje dvije slike boginje Eris – dvije boginje razdora – i svaka ima svoju navlastitu ćud. Jedna provocira sukobe i ratove, okrutna je, a ljudi joj po nuždi iskazuju čast. Rođena je od crne noći, dok je drugu sâm Zeus postavio

među ljude da ih čini boljima. Druga boginja čini ljude zavidnima, ali time ih inspirira na rad i ustrajnost u sijanju, žetvi, lončarstvu, tesarstvu i u čemu god bi se čovjek mogao izvještiti da bi živio u blagostanju. Ona je ljudima draga i porađa u njima zdrav natjecateljski duh. Današnji se čovjek lecne na spomen mržnje i zavisti, ali čak ni Aristotel, koji je smatrao da je ključ duševnog blaženstva ispravan odgoj osjećaja, ne vidi uvredu u dobroj Eris. Grk svoju zavist shvaća kao blagotvoran učinak božanstva ako ga ona ne nagoni na borbu uzajamnog uništenja, nego na čin nadmetanja. Homerski čovjek pri obilju časti, bogatstva i sjaja osjeća na sebi budno motreće oko zavidnog božanstva koje ga podsjeća na prolaznost ljudskog života:

„Ta predodžba ne otuđuje mu recimo njegove bogove: njeno je značenje opisano upravo suprotno, naime time da se čovjek *nikada* ne smije odvažiti na nadmetanje s njima, on čija se duša spram svakog drugog živog bića ljubomorno zažaruje. [...] strašna sukobljenost dviju moći, koje se nikada ne bi smjele međusobno boriti, čovjeka i boga.” (str. 69)

Svaki veliki Helen nosi baklju nadmetanja, a što je čovjek veći i uzvišeniji, to jače isijava častohlepni plamen koji proždire svakoga tko kreće istim putem. U slučaju opasnosti da bi tkogod u vrelini nadmetanja mogao posegnuti za štetnim i razornim sredstvima, uvijek postoji mogućnost ostraciranja iz zajednice. Mehanizam izopćenja iz zajednice u službi je očuvanja nadmetateljskog ugodaja koji priziva nove genije, nasuprot isključivosti današnjeg genija-vladara koji prisvajanjem gasi u mjeri poticajno okruženje. Borba i napetost rađaju darovite pojedince, stoga i donose probitak cjelini državnog ustroja. U svojim suparnicima, oko modernog čovjeka vidi slabosti, dok grčko oko u njima vidi izvore svoje najveće snage – najljepši mitovi, epovi i tragedije ne bi nikada bili ispjevani da nisu nastali iz suparničkog duha. *Štoga može on, ja to mogu čak i bolje!* – viče Grk. Tako ἀγών ostaje najplemenitija helenska ostavština, pod uvjetom da čovjek ne dopusti da ga ὕβρις gurne u zloću, osvetoljubivost ili bezbožnost. Zaključujem da posljednji predgovor svojim sadržajem upućuje na Nietzscheovu kritiku sokratovskog i kršćanskog morala kao onog koji u konačnici dovodi do mržnje prema svijetu, protjerivanja strasti, straha od ljepote i osjetilnosti; onog koji je težnja prema svršetku i mirovanju:

„[...] oni koji se odvrćaju od dionizijskog ludila s osjećajem zdravlja ni ne slute kako se blijedim i sablasnim doima to njihovo ‘zdravlje’ kad mimo njih projuri zažaren život dioniskih veseljaka.”²³

„Najsmionije viteze među tim slavoehlepnima, koji vjeruju da će svoj grb naći obješen na nekom sazviježđu, mora se tražiti kod filozofa. Njihovo djelovanje ne upućuje ih na neku ‘publiku’, na pobuđivanje masa i kličući pljesak suvremenika; njihovoj bīti pripada da se usamljeno vuku po ulici.”

FRIEDRICH NIETZSCHE